

В.В. Орлов, здобувач*

Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН України

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
НА КОРИСТУВАННЯ СОРТАМИ РОСЛИН ТА ВИРОБНИЦТВА
НАСІННЯ ВИСОКИХ ГЕНЕРАЦІЙ**

У статті розглядаються питання, пов'язані з організаційно-методичним забезпеченням прав на користування сортами рослин згідно чинної нормативно-правової бази. Встановлено види прав інтелектуальної власності у галузі селекції та насінництва, визначено правові підстави їх використання на основі ліцензій. Обґрунтовано методичні підходи до визначення вартості сорту та розміру ліцензійних платежів за користування правом інтелектуальної власності на сорт.

***Ключові слова:** сорт, насіння високих генерацій, ліцензія, роялті, інтелектуальна власність, дисконтування, селекція, насінництво.*

Постановка проблеми. Становлення і розвиток національної системи інтелектуальної власності створили передумови для використання результатів інтелектуальної та творчої діяльності людини, а комерційна реалізація об'єктів інтелектуальної власності стала головною метою їх правової охорони. Ключовим моментом у цьому процесі є інновації, які базуються на ефективному використанні результатів інтелектуальної та творчої діяльності людей. Рух капіталу з метою отримання прибутку є головною ознакою інтелектуальної інноваційної діяльності [1].

Визначальною ланкою ефективного розвитку насінництва є система взаємовідносин між учасниками галузі – оригінаторами сортів, дослідними господарствами (дослідними станціями), що вирощують їх та зацікавленими особами – покупцями насіння. Ця система пов'язана із необхідністю встановлення організаційно-економічних основ набуття прав на використання інтелектуальної власності на сорти рослин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці організаційно-економічних умов розвитку насінництва, його ефективності та передумов забезпечення прав на користування сортами рослин присвячені праці численних науковців, серед яких О.В. Захарчук,

* Науковий керівник – канд. екон. наук, професор М.Ф. Огійчук

Г.М. Калетнік, В.С. Кропивко, В.В. Липчук, Д.В. Малаховський, М.Я. Молоцький, М.В. Присяжнюк, О.І. Рудник-Іващенко, П.Т. Саблук, О.В. Шубравська, та інших. Водночас, особливості регулювання взаємовідносин між оригінаторами сортів та спеціалізованими насінницькими господарствами, особливо, державними, в частині використання прав на користування сортами рослин досліджені не достатньо глибоко.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження організаційно-методичних засад набуття прав на користування сортами рослин та виробництва насіння високих генерацій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з нормами Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», на сорт як окрему групу рослин в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) існує право інтелектуальної власності, суб'єктами якого є автор (автори) сорту рослин; інші особи, які набули майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин за договором чи законом [2]. Згідно ст. 10 цього Закону існують різні види прав на сорти рослин та юридичні особливості їх оформлення (рис. 1).

Згідно ст. 155 Господарського кодексу України об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання окрім ряду інших, визнаються сорти рослин та породи тварин [3].

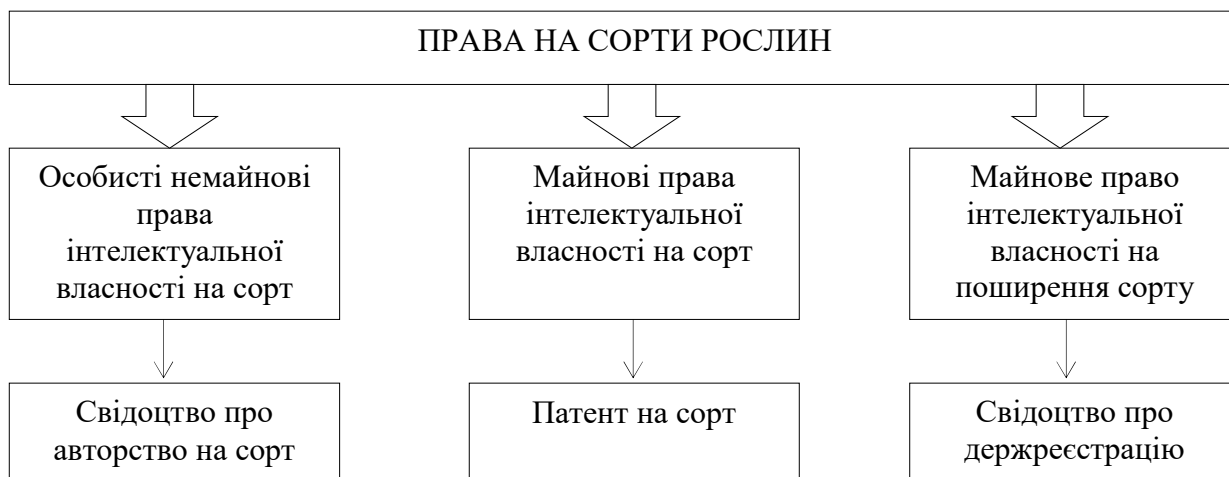

Рис. 1. Юридичні засади набуття прав на сорти рослин в Україні

Джерело: [2].

Згідно ст. 487 Цивільного кодексу України, майновими правами інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин, засвідченими патентом, є:

- 1) право на використання сорту рослин, породи тварин, придатних для поширення в Україні;
- 2) виключне право дозволяти використання сорту рослин, породи тварин;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню сорту рослин, породи тварин, у тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом [4].

Процедура набуття охорони інтелектуальної власності на сорт рослин має відповідати таким критеріям як новизна сорту, несхожість (з будь-яким іншим загальновідомим сортом), однорідність у розмноженні рослин, стабільність ознак після розмноження. Реєстрація сорту здійснюється у такі етапи:

- подання заявки до Компетентного органу (Українського інституту експертизи сортів рослин);
- формальна експертиза заявки;
- кваліфікаційна експертиза заявки та оцінка патентоспроможності сорту;
- видача патенту, свідоцтва про державну реєстрацію чи свідоцтва про авторство на сорт рослин.

З точки зору виробництва насіння високих генерацій особливої важливості набувають питання реалізації прав на користування сортом рослин патентовласниками, що юридично засвідчили своє право на використання інтелектуальної власності на сорт.

Володілець патенту може видати будь-якій особі дозвіл (ліцензію) на використання сорту на підставі ліцензійного договору. За ліцензійним договором володілець патенту (ліцензіар) передає право на використання сорту іншій особі (ліцензіату), яка бере на себе зобов'язання вносити ліцензіару обумовлені договором платежі і здійснювати інші дії, передбачені ліцензійним договором [2].

Згідно чинного законодавства України ліцензії на користування правом інтелектуальної власності поділяються на невиключні, виключні, одиничні та субліцензії (табл. 1).

1. Класифікація ліцензій на користування правом інтелектуальної власності на сорт рослин

Вид ліцензій	Особливості
Виключна	видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері
Невиключна	не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері
Одинична	видається лише одному ліцензіату і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у зазначеній сфері
Субліцензія	ліцензіат надає іншій особі (субліцензіату) субліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності

Джерело: систематизовано на основі [4].

Проведений аналіз практики господарювання у галузі насінництва високих генерацій показав переважання невиключних ліцензій на користування сортом рослини і передбачає використання ліцензіаром права інтелектуальної власності на сорт у цілях отримання ним прибутків.

Зупинимось на організаційно-методичних передумовах набуття та використання прав на сорт рослин в Україні.

Встановлення вартості сорту рослин у ліцензіара (оригінатора). Методичні основи оцінки майнових прав інтелектуальної власності регламентуються Національним стандартом № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [5], в якому пропонуються наступні підходи до встановлення такої оцінки.

1. *Дохідний підхід.* Розривається через непряму капіталізацію (дисконтування грошового потоку) та метод прямої капіталізації доходу. При цьому встановлюють теперішню вартість майбутніх грошових

потоків, що очікується отримати від господарського використання сорту рослин протягом певного періоду.

2. *Витратний підхід*. Базується на встановленні залишкової вартості заміщення (відтворення) прав інтелектуальної власності на сорт рослин за мінусом суми зносу. При цьому визначаються [6]:

- розміри фактичних або нормативних (технологічних) витрат на створення, придбання, введення сортів рослин у комерційний обіг і підтримання їх чистоти;
- витрати минулих періодів приводять до теперішньої вартості на дату проведення оцінки шляхом компаундування;
- залишкова вартість сорту в процесі його використання.

3. *Порівняльний підхід (метод ринкової вартості)*. Застосовується у разі наявності достатнього обсягу достовірної інформації про ціни на ринку подібних об'єктів та умови договорів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти. Для реалізації такого підходу використовують ціни активного ринку сортів-аналогів або інформацію про укладання аналогічних угод на ринку.

Провідними вченими галузі експертизи сортів рослин та економістами пропонується встановлення вартості сорту рослин на основі використання річного рейтингу сорту, що базується на біржових цінах:

$$P_p = O_p \cdot C_p, \quad (1)$$

де P_p - річний рейтинг сорту рослин, грн/га;

O_p - річний обсяг продукції при застосуванні сорту, грн/га;

C_p - біржова ціна продукції (грн/т).

На наступному етапі встановлюють первісну вартість сорту, яка буде відображатися в обліку як первісна вартість створеного нематеріального активу у відповідності до вимог П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [7]:

$$ПВ = P_p \cdot n, \quad (2)$$

де $ПВ$ - первісна вартість сорту, грн;

n - строк дії патенту на сорт, років.

Справедливу вартість сорту у майбутньому відображають виходячи з його рейтингу, обсягу і терміну використання та розміру роялті за користування сортом:

$$СВ = P_p \cdot O_c \cdot n \cdot k, \quad (3)$$

де $СВ$ - справедлива вартість сорту, грн;

O_c - плановий обсяг використання сорту, т/рік;

k - коефіцієнт роялті за користування сортом.

Розглянемо вищеописану методику на прикладі сорту озимої пшениці «Розкішна» (оригіатор – Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН України, рік внесення до Реєстру сортів рослин України – 2009, рекомендована зона поширення – Лісостеп) (табл. 2).

2. Визначення справедливої вартості сорту озимої пшениці «Розкішна», за даними 2016 р.

Урожайність у сортодослідженні	8, 5 т/га
Біржова ціна	4000,00 грн/т
Строк чинності патенту	10 років
Термін користування за договором ліцензії	5 років
Площа використання сорту ліцензіаром	2000 га
Ставка роялті	7 %
Рейтинг сорту: $P_p = O_p \cdot C_p = 8,5 \cdot 4000,00 = 34000,00 \text{грн.}$	
Первісна вартість сорту: $ПВ = P_p \cdot n = 34000,00 \cdot 10 = 340000,00 \text{грн.}$	
Справедлива вартість сорту: $СВ = P_p \cdot O_c \cdot n \cdot k = 34000,00 \cdot 500 \cdot 5 \cdot 0,07 = 5950000,00 \text{грн.}$	

Джерело: власні розрахунки.

Згідно цього умовного прикладу, первісна вартість сорту (за дебетом рахунка 12 «Нематеріальні активи») становитиме 340 000,00 грн, а ліцензіат буде сплачувати паушальний платіж у розмірі у сумі 5950000,00 грн або щорічний розмір роялті у сумі 416500 грн.

Проте, вказаний метод не позбавлений недоліків, оскільки річний обсяг продукції при застосуванні сорту є величиною прогнозною та ймовірнісною і залежить від ряду факторів, у тому числі природно-кліматичних, а біржова ціна дуже чутлива до біржових кон'юктурних змін.

Визначення розміру роялті (ліцензійного платежу) за користування сортом. Згідно чинного Національного стандарту № 4, ліцензійний платіж – плата за надання прав на використання об'єкта права інтелектуальної власності, що є предметом ліцензійного договору. До

ліцензійних платежів належать паушальний платіж, роялті та комбінований платіж [5].

Їх економічний зміст пов'язаний зі сплатою сум винагород за користування правом інтелектуальної власності на об'єкт ліцензійного договору (у нашому дослідженні – сорт рослин) (рис. 2).

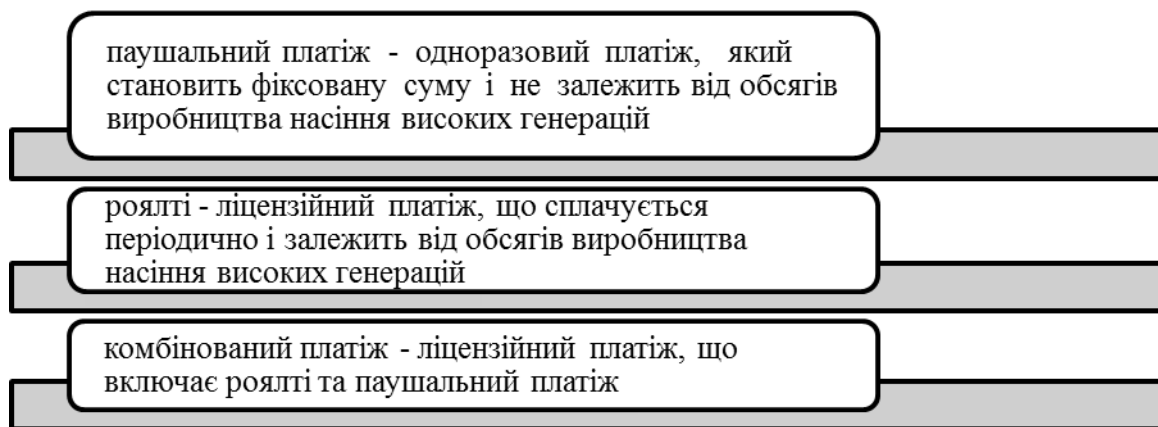

Рис. 2. Види платежів, що сплачуються за використання прав на сорт рослин виробниками насіння

Джерело: систематизовано на основі [5].

Найбільш поширеним підходом до встановлення розміру роялті є дохідний підхід, що базується на дисконтуванні грошових потоків, отриманих від використання сорту рослин. Для цього спочатку слід розрахувати коефіцієнт дисконтування:

$$k_o = \frac{1}{\left(1 + \frac{C_o}{100}\right)^n}, \quad (4)$$

де k_o - коефіцієнт дисконтування;

C_o - ставка дисконту;

n – тривалість періоду дисконтування.

Як правило, при укладанні ліцензійного договору на користування сортом спрацьовує ринковий механізм, на який впливають характеристики пластичності сорту, його господарської придатності та популярності на певному ринку.

На нашу думку, найбільш доцільним для встановлення суми роялті в умовах євроінтеграційних процесів в Україні, є використання підходів Міжнародного стандарту оцінки 210 «Нематеріальні активи» [8], зокрема

методу звільнення від роялті згідно якого ринкову вартість нематеріального активу можна оцінити шляхом дисконтування платежів гіпотетичних роялті, які були б сплачені, якщо б не було права на такий актив.

Виходячи з цього, мінімальний та максимальний розмір роялті буде становити [9]:

$$R_{\min} = \sum_{i=1}^n \frac{(B_{lp} \cdot k_{\delta})}{(\Pi \cdot k_{\delta})} \cdot k_n \cdot 100, \quad (5)$$

де R_{\min} - мінімальний розмір роялті;

B_{lp} - витрати ліцензіара в i -му році дії ліцензії;

Π – прибуток (обсяг продажу) в i -му році дії ліцензії;

k_n - коефіцієнт надбавки.

$$R_{\max} = (\Pi - B_{lm}) \cdot k_{\delta} - \left(\frac{k_n}{\Pi \cdot k_{\delta}} \right), \quad (6)$$

де R_{\max} - максимальний розмір роялті;

B_{lm} - витрати ліцензіата в i -му році дії ліцензії;

k_n - сума початкових капіталовкладень.

Також поширеним є метод визначення суми роялті на основі аналогічних продаж, тобто виходячи з ціни співставної продукції, яка реалізується на ринку аналогічної продукції:

$$R = C_p \cdot \sum D_n, \quad (7)$$

де C_p - ставка роялті;

$\sum D_n$ - сума доходу від продажу насіння, в результаті використання прав на сорти рослин.

Науковець О.В. Захарчук наводить затверджені сьомій нараді держав-учасниць СНД стосовно міждержавної спеціалізації виробництва та поставок сортового і гібридного насіння сільськогосподарських культур та садивного матеріалу (1996 р.) рекомендовані ставки роялті залежно від категорії насіння (табл. 3).

Висновки. Отже, дослідження встановили наявність численних організаційно-методичних підходів до нормативного регулювання та обігу прав на використання майнового права інтелектуальної власності на сорт рослин для виробництва насіння високих генерацій. У зв'язку з цим обґрунтовано методичні підходи до встановлення вартості сорту; оцінки оприбуткованого насіння у виробника та визначення вартості ліцензійних платежів (роялті та паушального платежу) за користування сортом.

3. Рекомендований розмір періодичних відрахувань (роялті) залежно від категорії насіння у відсотках його вартості

Культури	Розсадник 1-2 року	Супереліта	Еліта	Перша репродукція
Озима пшениця м'яка	12	7	5	3
Озима пшениця тверда	12	8	6	4
Яра пшениця м'яка	12	9	7	5
Яра пшениця тверда	12	10	8	6
Озимий ячмінь	12	8	4	3
Ярий ячмінь	12	9	7	5
Овес	12	9	4	3
Просо	12	10	6	4
Гречка	12	10	6	4
Рис	12	8	6	4
Горох та інші зернобобові	12	10	8	4
Батьківські форми гібридів кукурудзи	12	-	-	4

Джерело: [9].

Разом з тим, організаційно-економічних механізм підвищення ефективності виробництва насіння зернових культур високих генерацій потребує належного інформаційного забезпечення управлінського процесу, у зв'язку з чим необхідна розробка пропозицій по удосконаленню первинного, синтетичного та аналітичного обліку операцій, пов'язаних з набуттям прав на користування інтелектуальною власністю у вигляді сорту рослин. Це дозволить врахувати інтереси всіх учасників галузі та забезпечити менеджмент насінницьких господарств релевантною та достовірною інформацією.

Бібліографічний список: 1. Коросташова І.М. Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності: питання класифікації // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Зб. наук. пр.: Дніпропетровськ. – 2008. – Вип. 4 (40). – С.70-79. 2. Про охорону прав на сорти рослин [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>. 3. Господарський кодекс

України № 436- IV від 16.01.2003 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. 4. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. (зі змінами та доп.) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2#n2>. 5. Національний стандарт 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1185 від 3 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF>. 6. Рудник-Іващенко О.І., Кропивко В.С. Оцінка вартості сорту рослин як об'єкту інтелектуальної власності // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. 2013. Вип. 14. С. 287-294. 7. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»: Наказ Міністерства фінансів України № 242 від 18.10.1999 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>. 8. Міжнародний стандарт оцінки 210 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] / Всеукраїнська асоціація фахівців оцінки. URL: <http://afo.com.ua/uk/news/2-general-assessment/1073-part-2-international-valuation-standards>. 9. Захарчук О.В. Економіка насінництва: монографія // К.: ННЦ ІАЕ, 2015. 272 с.

В.В. Орлов. Организационно-методическое обеспечение прав на пользование сортов растений и производство семян высоких генераций. В статье рассматриваются вопросы, связанные с организационно-методическим обеспечением прав на пользование сортами растений согласно действующей нормативно-правовой базы. Установлены виды прав интеллектуальной собственности в области селекции и семеноводства, определены правовые основания их использования на основе лицензий. Обоснованы методические подходы к определению стоимости сорта и размера лицензионных платежей за пользование правом интеллектуальной собственности на сорт.

Ключевые слова: сорт, семена высоких генераций, лицензия, роялти, интеллектуальная собственность, дисконтирование, селекция, семеноводство.

Orlov V.V. Organizational and Methodological Ensuring of the Rights to Use Plant Varieties and Produce Seeds of High Generations. The issues related to organizational and methodological ensuring of the rights to use plant varieties in accordance with the current normative legal base are

considered in the article. The essence of a variety as an object of intellectual property of the economic entities and the legal basis of rights protection to it is determined. The procedure of obtaining intellectual property protection for a plant variety is disclosed and the classification of the licenses for using such a right is analyzed.

The approaches to determining the value of a plant variety by a licensor (an originator of a plant variety) are substantiated. The income, expense and comparative (the market value method) approaches to determining the value of a variety which will be recorded as the initial value of the created intangible asset in accordance with the requirements of Ukrainian Accounting standards 8 "Intangible Assets" is disclosed. Let us consider the methods of establishing fair value of a variety on the example of the winter wheat variety "Rozkishna" (the originator – Plant Production Institute named after V.Ya. Yuryev of NAAS).

The methodical approaches to determining the size of the payments under a licensing agreement for using a variety are researched and the economic and legal essence of the flat payment, royalties and combined payment while using the intellectual property rights for a plant variety is disclosed. The methods of determining the maximum and minimum royalty size as well as the method based on the similar sales are grounded.

The recommended sizes of periodical deductions (royalties) depending on the category of seeds (nursery garden of the 1st – 2nd year, superelite, elite, first reproduction) are given. It is established that the organizational and economic mechanism of increasing the production efficiency of grain crop seeds of high generations requires proper information ensuring of the management process, in connection with which it is necessary to develop the suggestions for improving the primary, synthetic and analytical accounting of the operations related to acquisition of the rights to use intellectual property in the form of a plant variety. This will make it possible to take into account the interests of all the participants in the sector and provide the management of the seed farms with relevant and reliable information.

Key words: variety, high generation seeds, license, royalty, intellectual property, discounting, selection, seed growing.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2017 р.